

TISZA KÁLMÁN.

POLITIKAI ÉLET- ÉS JELLEMRAJZ.

1878.

IRTA

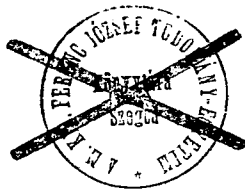
II-IK KÁKAI ARANYOS.

HARMADIK KIADÁS.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRS. KÖNYVNYOMDÁJA.

1878.

18937

PROLOG.

I.

Kevés embernek sikerült az, hogy nemzete történetében, s így közvetve a világ történetében, egész korszakot kereszteltessek az ő nevére.

És ha voltak, kiknek ez sikerült, ezek előtt is nagyon keveseknek sikerült az, hogy a nevükre keresztelt korszak annyira magán viselje egyéniségüknek jellemvonásait, hogy a korszakból épp úgy lehetne jellemezni az egyént, mint az egyén jellemvonásait ismerve, megírni ama korszak történeti jellemzését.

A sors e tekintetben nem igazságos: vagy ha az, akkor olyan ideális magaslaton áll, mint a római pápa, kinek nem szabad honfi szívvvel szeretni hazáját, nemzetét; mert talán az a nemzet is, mely hazáját, mely őt szülte, nemzetét, mely fölnevelte, megtámadja, sőt legigázza, szintén — catholicus!

Szegény IX-ik Pius! minő lelki harcokat állhatott ki, mikor az osztrák kétféjű sas, mint Prometheus keselyűje ült a lelánczolt Itálián, s rágta máját; s mikor a rab megcsörgeté lánczait, és rabkezeivel arra kérte Istent, hogy alázza meg kegyetlen zsarnokát: az Isten

helytartója, a római pápa, az egykori Mastai gróf nem imádkozhatott nemzetével, mert neki annak elnyomóit is védeni s szeretni kell!

*

Vajjon nincsen-e sokszor ilyen lelkiállapotban az ideális magaslaton álló sors, — látva, hogy a történet és tények logikája, mely a fizikai okoknak épp úgy resultátuma, mint okozata az erkölcsi tényezőknek, oly dolgokat indít meg, melyeket a világrend örök törvényeinek alkotmányosságán székelő végzet megváltoztatni nem képes, csakis elintézni kénytelen? Nem sir-e fájó könyeket a fátum, ha mint kilőtt golyó nem térhet ki, mikor utjába XII. Károly koponyája, vagy egy Zrinyi Miklós nemes szive áll? Nem szállja-e meg szívét haragos szégyen, ha a megindított erőknak arithmetikai egyensúlyozása malomkövek közé szorítja a nemest, míg a silány, szerencsés positiójában a megmaradás győzelmének örül?

*

Hányszor látunk géniuszokat, kiknek szívében egész korszakuknak aspiratiója és reform szüksége ég? Kik érzik annak minden ferdeségét, és a lángelme bátorságával szállnak síkra az ellen. S miért? — hogy sokszor vagy félreértessenek, vagy félredobassanak.

Ime Eötvös József, századunk egyik legmélyebb érzője s legmagasabb gondolkodója, soha meg nem hódithatta eszméinek a kort, melyben élt. Reformeszméivel mindig úgy járt ő, hogy mikor kimondta azokat, nem voltak azokra megérve a viszonyok; és mikor a viszonyok megértek azokra, már akkor az ő fejtegetései túl voltak haladva! És mig Eötvös, ki megírja a XIX-dik század uralkodó eszméit, meghal a nélkül, hogy saját eszményei közül csak egynek megvalósulását is láthatta

volna, (mert ő a parlamentarismust sem képzelte — vármegyékkel!) ime olyan államférfi, mint gróf Andrassy Gyula, a ki mikor Eötvös meghal, s az egész világ gyászol érte, a nemzet pedig emlékének megörökítésére gondol, s mozgalmat indít, egy minisztertanács alkalmával szellemdús sarcasmusával jegyzi meg, hogy: »nem érti, mit találnak Pepiben annyi ,nagyot,‘ mikor ő csak egy szelid álmodozó volt.« Andrassy Gyula mint »providentiális férfiú« egy nemzetnek, egy egész monarchia korszakának névadó keresztapja lett.

*

És az Eötvösénél nem még tragikusabb sors-e Széchenyi-é? Ő, ki meggyújtja a reformok fáklyáját, látni kénytelen, mint fejlődik ki e fáklya tűzéből a »flagellum dei!« Látni kénytelen, mint ugrálják át ama kört, melyet ő vont meg, azok, a kiket ő vezetett, s hogyan találja magát ő, ki a mozgalmakat megindította, a mozgalmak háta megett! Profétai lelke látja az örvényt, mely felé a nemzet sodortatik, s nincs hatalma, hogy a végzetes lejtőn megállithassa nemzetét. Cassandra szava siket füleknek szól, s nincs szakadék, melybe mint Curtius, beleugorhatnék megmenteni hazáját.

Tragikus sors megörülni oly nemzet miatt, a ki más után bolondul. Tragikus sors egy egész életet föláldozni oly nemzetért, mely veszni akar. Ez volt Széchenyi végzete. Esméit később mind elfogadta a nemzet s még sem volt soha döntő befolyása nemzetére. Korszakot alkotott, de azt, mint egy hűtlen asszonyt, elcsábította tőle Kossuth. És míg a nemzet történetének illető korszaka, oly férfiúhoz mint Széchenyi, hűtlen tudott lenni, — oly férfiúhoz hiven tapad, mint Tisza Kálmán. Széchenyi-aera nincs, de Tisza-aera van. Széchenyi könnyörgött, hogy a nemzet tegye azt, a mi a nemzetnek

javára szolgál, s a nemzet nem tette meg, hanem tett éppen ellenkezőt. Tisza Kálmán pedig parancsolja, hogy a nemzet tegye azt, a mi neki árt, s a nemzet szót fogad neki!

*

Hát nem a legistenibb satyra ez?

És miféle nemzet az, a mely ezt teszi, a mely így tesz? A fatális szláv-e, vagy a fatalista török? Nem! hanem a büszke magyar! A büszke magyar, kinek külön istene van, s ki »annyi balszerencse közt, oly sok vizsály után, megfogyva él, de törve nem.« — A büszke magyar, kinek javáért, jogaiért és szabadságáért alig küzdhetett még valaki, hogy jutalma legtöbbször ne vérpad, számkivetés, vagy (mint Lear királynál) a hállátlanság örültségbe kergető fájdalma ne lett volna! — Mig viszont sokszor ült a hatalom legfőbb polczán olyan, a ki e nemzetet megcsalta, vészbe s romlásba sodorta!

Csoda-e hát, ha e nemzet életében korszakot alkot, és bálvány gyanánt imádtatott, sőt imádtatik még ma is egy olyan államférfi, mint — Tisza Kálmán? Csoda-e az, ha Tisza mellett a vezérszerepeket oly férfiak játszák, mint Csernátony, Móricz Pál, Horváth Gyula és Péchy Tamás? Csoda-e, ha Tisza Kálmán ezen emberek társaságában megfuthat egy olyan politikai pályát, mint a minőt megfutott, és utána nem fut veszszót, mert nem akad bírása. S ha akad, azt a parlament többsége ma is lehurrogatja cynikus röhögéssel!

II.

De oh! nemzetem többsége, ha ilyen vagy is, fiadnak mégsem szabad káromolni téged! — Mert hisz bárki legyen, a ki bármennyire ismerje, átlássa jelenkori bál-

ványodnak: Tisza Kálmánnak államférfiúi gyöngeségét, politikájának korszakot alkotó erkölestelenségét, és ambíciójának hazát kockáztató szédelgéseit, mégis kinek van joga neheztelni a királyra, a miért e férfit az alkotmányosság formái szerint ma is elsőnek tartja koronájának tanácsosai közt? És ha a király személye, kinek akarata nélkül Tisza Kálmán éppen úgy nem lehetne miniszterelnök, mint a nemzet többségének akarata nélkül, (noha a nemzet többségének ma absolute nincs akarata,) ha tehát a király személye, (daczára annak, hogy Tisza Kálmán a miniszterelnök) szent és sérthetetlen, mért ne lennél szent és sérthetetlen te is oh, nemzetem többsége! mely Tisza Kálmánnak éppen az vagy alulról, a mi a király felülről?

* .

Szent és sérthetetlen vagy te is, én előttem legalább az. És ne félj, nem is neked írom e könyvet, és nem várom tőled, hogy elolvasd.

Van ma is, és volt e nemzetnek minden időben egy kisebbsége, mely míg ti (a többség) a nemzetnek hibáit képviselitek erényei nélkül, ez a kisebbség úgy a hogy a nemzet erényeit képviseli nagy hibái nélkül. S éppen ez fejt meg azon sajátságos tüneményt, hogy daczára a nemzeti többség folytonos és végzetes tévedéseinek, néha árulásainak, a nemzet ma is él és áll e hazán. Ez fejt meg, hogy noha Eötvös szellemét idegennek nézte, Széchenyit pedig örülségbe üzte, Tiszát pedig bálványozta e nemzet, mégis mindaz, a mi Eötvös és Széchenyi szellemében nagy volt, a késő bánatok, keserű csalódások és megrendítő catastrofák után át tudott menni a nemzet lusába és vérébe. Mert valahányszor eljöttek a nagy veszélyek és komoly megpróbáltatások napjai, e kisebbség mindig jóvá tette, a mit a többség vétkezett. És még

Sodomában is, ha csak öt ártatlan ember lakott volna, kimondta az Úr, hogy ezen öt ártatlan ember kedvéért megkíméli a várost a tüzesőtől. Sodomában azonban nem lakott öt ártatlan ember, s elveszett a tüzesőben. — Magyarországon pedig, istennek hála, még lakik egynehány becsületes és tiszta szív, — s ezért nem vészett el. És ha ismét el fognak jönni a nagy veszélyek és a komoly megpróbáltatás napjai, önök uraim (a mostani többség) abdicálni fognak, mint a patkányok a sülyedő hajóról, s át fogják adni a kormány rudját bősziült tengeren, örvények és sziklák közt, át fogják adni annak a kisebbségnek, melyet addig, míg a Móriczoknak hivalt adhatnak, lehurrogatnak Önök cynikus röhögéssel.

III.

Tisza Kálmánról az ő számbavehető ellenségei, a kik nem személyes sértődésből és nem a benne vetett önző remények fölötti csalatkozásból gyűlölik őt, azt tartják, hogy Tisza Kálmán egy szívtelen, egy zsarnoki természetű, gyűlölködő, bosszuálló, és minden nemes aspiráció nélküli, bizonyos irányban fényes eszű, de ambíciójához képest korlátolt tehetségű lény.

Azonban még azok is, a kik így gondolkoznak róla, visszaborzadnak attól, ha e kiindulási pontokból bírálván Tisza Kálmán politikai tényeinek rúgóit és következményeit, azon veszik magukat észre, hogy belekerülnek a szélsőbal Fahrwasserébe, s abban kell kilyukadniok, hogy Tisza Kálmán bevégzett »áruló.«

Ezt a vádat kimondani rá még olyan emberek sem akarják, a kiknek szívében e föltevés ellen talán kevés mentség lakik.

S mi tartja vissza őket attól, hogy e szörnyű vádat kimondják Tiszára?

Az, hogy Tisza Kálmán anyagi haszonra nem szorúl.

Csinálhat oly rosz politikát, a mi elvesztheti a hazát, de ebben mala fides nem vezérelheti. Lehet vak saját büneinek következményeire, lehet elég gyöngge, hogy tévedéseit hizelgőinek szemüvegén keresztül nézze, lehet oly természet, mely valamint sok élő lény a mérges levegőben tenyészik, hát csak ott érzi magát jól, a hol a hatalom és a gonoszság lép szövetségre: de hidegen meghányva-vetve jót roszat, bizton megkülönböztetve a hasznot és a kárt, mely valamely cselekményből a hazára háramlik, hogy a jó és rosz közt, a haszon és a kár közt, a priori, tudva s akarva a roszat és a kározt választaná, ezt még Németh Berczi sem teszi fel Tiszáról, mert ő sem tartja, hogy Tisza elárulta, csak azt, hogy Tisza »feláldozta« ambíciójának a hazát!

*

És viszont azok közt, a kik Tisza Kálmánnak nem silány önérdekből, nem haszonlesésből vagy félelemből, hanem szokás, érzelmi kötelék, egyes kedélyes vonásoknak ismeretéből támadt rokonszev alapján igaz hivei: nincs talán egy sem, a ki ne borzadna meg attól a politikától, melynek örvénye Tisza multját már a sáros fenékre sodorta, s most már örült sebességgel forgatja végzetes gyűrűjében jövőjét is. Talán nincs egy sem, a ki ne fájlalna Tiszában azt, a mit a nemzet jobb része ma már kárhoztat és gyűlöl; s hogy azok mégsem fordulnak el Tiszától, s hogy olyan ember, mint gróf Károlyi Tibor, a ki nemes és szabadságszerető lelkületének egész őszinteségével és bizalmával tapadt

Tisza Kálmánhoz (kinek sógora is), mikor a fuzió után képviselővé választatta magát, s ki már az új országgyűlés elején, az első szószegés, vagyis a gyorsan fogantba vett adóemelés korszakában morális Katzenjammerbe esett, és desperátus vallomásokat tett Csernátynak; hogy továbbá olyan ember, mint Szontagh Pál, a ki a személyes barátság áldozatkészségét annyira viszi, hogy hajlamai, sőt sokszor meggyőződése daczára liberalizáltatta magát a Tisza Kálmán kedvéért, — hogy mondom, még ilyen emberek, a kiknek pedig van elég judiciumuk arra, hogy Tisza tetteiben meg tudják találni a történelem provocatióját, s meg tudják mérni a szószegés sikerének, és az azt követő erőszakos létérti küzdelemnek erkölcstelenítő befolyását és kifolyását: hogy ezek mégsem fordulnak el Tiszától, ennek magyarázatja éppen abban van, a mi Tisza ellenségeit visszatartja attól, hogy Tiszát hazaárulónak tartsák; magyarázata abban van, hogy szerintük is Tisza Kálmán nem szorúl anyagi haszonra, nem kénytelen munkába ölni minden idejét, nem volt kénytelen a politikai küzdelmek folytonos izgalmai miatt idő előtt megfehériteni haját, s roskadóvá tenni termetét és százados vénséggé ránczolni alig 48 esztendő arcát; hogy Tisza Kálmánnak gyermekei vannak, kiknek kedvéért jó gazda, s kikre, ha törekvése gazdagságot hagyni és nagy vagyont, nem lehet célja egy nemzet átkával sujtott nevet hagyni örökségbe, melyet nem tud kárpótolni semmiféle gazdagság és nagy vagyon a világon; s hogy szerintük annak, ha mégis Tisza Kálmán mindazt megteszi, a mit tesz, kell valami okának és céljának lennie, melyet csak ő tud, melyet idő előtt még legjobb barátainak sem árulhat el, melyeket azonban ha ismerne a világ, bizonyára egészen más színben látná

Tiszát, és beismerné róla, hogy Tisza csak akkor ártana igazán a hazának, ha nem azt és nem úgy cselekedné, mint a mit és mint a hogyan cselekszik, szóval: hogy várjuk az időt, melyben le fog hullani a fátyol Tisza Kálmán politikájáról, addig pedig bizzunk benne, mert Tisza jót akar, mivel rosszat nem akarhat; és ha jót akar, bizonyosan meg is teszi, s ki fog sülni, hogy helyesen és hazafiasan cselekedett.

*

Innen van azután, hogy Tisza Kálmán ellenségei épp úgy mint barátai, a mint szembe kerülnek egymással, túlzásokba esnek. Nem ismerve tisztán Tisza egyéniségét, nem találják meg politikájának kulcsát, s nem tudnak sem egyéniségéről, sem politikájáról határozott és igazságos ítéletet abstrahálni.

Ellenségei — ha időnkint elkeserednek ellene — kimondják rá az árulás vádját, a mi sokkal nagyobb vád és sokkal igazságtalanabb, hogyses reakciótt ne szülne Tisza barátaiban, a kik aztán reakcióból még nagyobb bizalommal és ragaszkodással viseltetnek Tisza Kálmán iránt, mint talán annak előtte.

*

Qui bene distinguit, bene docet, mondta Tisza Kálmán legközelebb a classica műveltség gúnyos fölényével a derék, de szerencsétlen Berzeviczy Egyednek, s mi ráfordítjuk e mondást, — ha megengedi — illő szerénységgel; — s hogy úgy ellenségeinek, mint barátainak alkalmuk legyen nyugodtan és elfogulatlanul leszámolni lelkiismeretükkel, megkeressük a kulcsot ahhoz a lakathoz, mely a taktika nagymesterének Wertheim-szekrényét őrzi; ámbátor e lakathoz csak közelíteni is veszedelmes dolog Csernátony Cserberusnak éktelen mormogása és fogcsattogtatása mián-